

Статті і студії

УДК 32.001:323.2(477)

А. М. Киридон

ЄВРОМАЙДАН / РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ: ПРИЧИНИ, ХАРАКТЕР, ОСНОВНІ ЕТАПИ

Євромайдан / Революція Гідності став наймасштабнішою подією в новітній історії України, засвідчивши також нові зсуви в колективній свідомості суспільства. Більшість експертів маркують вихід людей на вулиці в листопаді 2013 року, після відмови уряду підписати Угоду про Асоціацію з Європейським Союзом, як цивілізаційний вибір. Продовження громадських протестів і самоорганізація суспільства на противагу тиску з боку держави та мобілізація громадян для захисту України від військової агресії на Сході країни вказують на надзвичайну важливість цього вибору й увиразнюють характер націо- та державотворення в Україні.

Потужні виклики, спричинені не лише внутрішньополітичними чинниками, але й зовнішньополітичними (зокрема – зовнішньою агресією), змінили українське суспільство. Траєкторія розвитку цих подій дає підстави для виокремлення кількох складових революційного процесу. Якщо Євромайдан із підписанням Угоди про асоціацію досяг свого логічного завершення з точки зору документування процесу, то інші каталізовані революційні процеси не досягли свого вирішення.

Ключові слова: *Євромайдан, Революція Гідності, етапи, причини, характер, євроінтеграція, Угода про асоціацію.*

Майдан став одним із найпотужніших комплексних викликів не лише для України, але й для світової спільноти. Водночас викликами-маркерами для українського суспільства від листопада 2013 року стали: відмова уряду В. Януковича підписати Угоду про асоціацію з ЄС, події на Майдані, анексія Криму, трагічні події на Сході України, російсько-українська війна (гібридна війна) та ін. У цій ситуації відбувається переструктурування смислового поля існування суспільства й виникає потреба осмислення подієвого ланцюга, започаткованого Євромайданом.

Боротьба громадян України за свої права, що дістала назву Революція Гідності, або Майдан (із відповідним поділом протестувальників на Євромайдан та Антимайдан), стала наймасштабнішою подією в новітній історії України, засвідчивши також нові зсуви в колективній свідомості суспільства. Особливість оцінки подій полягає в репрезентації постфактум процесу Євромайдану (оцінки подій «зсередини» – коли результат боротьби був невідомим – мали б, очевидно, інший характер). Значимість і масштаб події, пам'ять про сотні людей, які заплатили життям за свій вибір та активну громадянську позицію, зумовлюють необхідність її всебічного осмислення й дослідження, збереження колективної пам'яті.

Метою пропонованої наукової розвідки є спроба лише в першому наближенні окреслити причини, привід, характер подій та виокремити етапи їхнього розвитку.

В статті йдеться, передусім, про одну з фаз Революції Гідності – Євромайдан. Розгорнутий аналіз цілісного маркованого проблемного поля потребує подальшого осмислення.

Більшість експертів маркують вихід людей на вулиці в листопаді 2013 року, після відмови уряду підписати Угоду про Асоціацію з Європейським Союзом, як цивілізаційний вибір. Продовження громадських протестів і самоорганізація суспільства на протигагу тиску з боку держави й мобілізація громадян для захисту України від військової агресії на Сході країни вказують на надзвичайну важливість цього вибору та увиразнюють характер націо- та державотворення в Україні.

Серед причин Майдану – традиційне та систематичне нехтування потребами й проблемами як окремих громадян, так і громадянського суспільства в цілому, неповага до нього з боку влади, загострення економічної, політичної та соціальної кризи. Зауважимо, що здебільшого ці ж причини було визначено також щодо подій 2004 року [17, с. 38].

На початку осені 2013 року у суспільстві багатьма соціологами фіксувалося зростання протестних настроїв. За результатами загальнонаціонального опитування ще у березні 2013-ого (досліджувалися інтеграційні настрої українців), «порівняно з жовтнем 2012 року, кількість людей, які готові виходити на вулиці, зросла на 5% і значно зменшилась кількість тих, хто точно не збирається протестувати, – з 51 до 36%», – зазначала тоді аналітик М. Золкіна фонду Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва [5]. Створилася роздвоєність ситуації, зосередженість у суспільстві двох перспектив – євроінтеграційної з орієнтацією на ЄС та орієнтація на Митний союз; за приєднання України в перспективі до Євросоюзу виступало 50% опитаних українських громадян, проти – 41%. Підтримка ж утворення єдиної держави в складі України, Росії, Білорусі дає цілком зрозумілі обернені цифри: за – 42%, проти – 47%. Зростання привабливості саме європейського інтеграційного шляху останніми роками відбувалося, головним чином, в два етапи. Перший перелом стався 2011 року, коли змінилося співвідношення між тими, хто прагнув в ЄС, і тими, хто виступав за членство в Митному союзі. Другий період розпочався в грудні 2013 року. Нова віха змін у громадській думці щодо інтеграційних пріоритетів розпочалася у 2014 році. Опитування середини травня 2014 року зафіксувало подальше зростання підтримки європейського вектора – до безпрецедентних 50,5% – та деяке зменшення як категорії інтеграційних «неприєднанців» (від 19,6% – до 17,4%), так і категорії невизначених (від 13,4% – до 10,6%). Окрім цього, українці в цілому за останні два з половиною роки стали тяжіти до більшого визначення зі своїми пріоритетами: «сіра» категорія невизначених за цей період зменшилася на 6% [7, с. 4-5].

Донбас давав такі цифри: «за» – 18%, «проти» – 59%. «Можна уявити, якою високою була у цьому регіоні підтримка утворення єдиної держави з Росією та Білоруссю. І що цікаво: значне число опитуваних, як впливає з цифрових показників, не вважає створення єдиної держави з Росією втратою Україною незалежності», – висновує С. Грабовський [3].

Причин для невдоволення владою було достатньо. За майже чотири роки президентства В. Януковича його старший син Олександр став одним із найбагатших українців. Так само швидко збагачувалося й найближче оточення

гаранта, а корупційних оборудок ставало дедалі більше. Середній і малий бізнеси зазнавали утисків з боку фіскальних та перевіряючих органів, великий – змушений був ділитися активами й грішми з представниками чинної влади. Загалом, компіляцією всіх причин революції став відомий банер, який згодом з'явився на одній із барикад «Зрозумійте нас! Дістало!».

Поділяємо точку зору дослідників, які наголошують, що зміну ставлення влади до реалізації громадянами свого права на мирні зібрання і ситуацію, що склалася в грудні 2013 року в Україні, необхідно аналізувати, починаючи задовго до Майдану та Революції гідності [21, с. 19]. Адже замість демократії в Україні сформувалась олігархічно-кланова модель політичного режиму. Ця гібридна модель, характеризується тісним зрощенням політики й економіки, формувалась поступово, набуваючи специфічних ознак за часів діяльності кожного з чотирьох президентів України. Невідповідність між фасадними (задекларованими) цілями української влади і реальним політичним процесом з часом стала набувати загрозливих розмірів, що, зокрема, привело до появи двох потужних Майданів – Помаранчевої революції (2004) та Євромайдану (осінь-зима 2013 – 2014 років) [12, с. 82].

Проте саме відмова В. Януковича від підписання «Угоди про асоціацію України з ЄС» й відтермінування Асоціації змусило людей вийти на площі міст. У масовій свідомості пересічного українця курс України у напрямі ЄС означав дійсну (а не фасадну) розбудову демократичних інституцій та демонтаж олігархічно-кланової моделі політичних відносин. Для переважної більшості жителів України ЄС асоціюється з верховенством права, повагою до особистості, прозорими правилами функціонування політичної системи тощо. Тобто українці очікували мирним шляхом розбудовувати демократію у своїй країні, долучившись до сім'ї європейських народів. Саме тому українці закривали очі на корумпованість влади, утиски свободи слова, відсутність прозорих правил гри в усіх сферах суспільного життя, оскільки сподівалися, що декларований владою євроінтеграційний курс наблизить Україну до демократичних стандартів [12, с. 86]. Ситуація вимагала з'ясування проблеми самоідентифікації, питань, хто ми? чого хочемо й куди йдемо?

Сума подій і зусиль, що утворили основу феномена Євромайдану, не мають на сьогодні однозначного тлумачення та оцінки. Революція Гідності навіть рік потому сприймається як масштабне, але й досі не пізнане до кінця явище [8]. Але, безумовно, можна констатувати: Майдан став епіцентром масштабних кардинальних змін у країні. Він запустив процес трансформації не лише політичної сцени, але й соціальних та культурних перетворень. Очевидно, що наслідки цього вибуху гніву й гідності, який вивільнив колосальну суспільну енергію, даватимуться взнаки не одне десятиліття – як у геополітичному вимірі, так і у внутрішніх соціально-політичних відносинах. Це був громадянський протест від початку виступу. Подальшого вивчення потребує питання кореляції характеру і хронологічного діапазону подій, а відповідно – й окреслення назви та етапів розвитку.

Так, на думку професора політології Національного університету «Києво-Могилянська академія» О. Гараня, події кінця 2013 – початку 2014 років доцільно характеризувати як мирний протест, який переріс у повстання. При цьому Майдан

не став соціальною революцією, бо не привів до кардинальних змін у соціальному фундаменті [8].

Натомість, на нашу думку, все ж ідеться про революцію з огляду на внутрішню динаміку процесу, глибинні та якісні зміни суспільства, задіяність енергії й свідомості людей «у колективний процес політичного переоблаштування (redefinition)» [24, р. 203]. При цьому, підґрунтя такої позиції виловується на твердженні Б. Акермана: революцією слід уважати «увінчані успіхом зусилля, оперті на колективні й свідомі мобілізації, метою яких є зміна існуючих принципів і практик, що стосуються основної сфери життя». «Якщо велика кількість людей із глибокою серйозністю беруться за здійснення революційної політики, то така трансформація політичної свідомості є виразною ознакою революційної дійсності, незалежно від здатності політичної системи трансформувати той чи інший вид соціальних відносин», – стверджує дослідник [24, р. 203]. За лєнінським визначенням, класичні революції відбувалися тоді, коли «низи» вже «не могли», а «верхи» «не хотіли». Але, як зауважив соціальний психолог О. Покальчук, науковці почали відстежувати, що революції відбуваються не тоді, коли зовсім погано живуть, а коли їм стає жити краще і це не бунт голодних (бо зубожілий народ не здатний на будь-які зміни), а «бунт таких, які вже чогось скуштували і вони тепер хочуть ще. От тоді й відбуваються революції й перевороти» [15].

У ході виступу відбулася не лише зміна політичної влади, спричинена активізацією суспільства, але й зміна політичної свідомості мас. Масовий колективний рух громадян України привів до революційної трансформації / реінституціоналізації суспільства [Див.: 26, р. 71-75]. Відтак не випадково ці події називають ще Революцією Гідності.

Водночас диференційованою є оцінка Майдану 2013-2014 років у регіональному вимірі. Так, за результатами опитувань фонду «Демократичні ініціативи», Захід України майже однозначно вважає, що Майдан був усвідомленим протестом. Натомість на Сході країни немає такої однотайності, а думки майже діляться навпіл між негативними і позитивними оцінками Революції Гідності. Причому відчувається боротьба за цих людей, із ким вони будуть: з пост-Майданом чи з анти-Майданом. Особливу позицію у цьому сенсі займає Донбас, де 70 % опитаних вважають події у Києві й в Україні державним переворотом, та половина з них переконана, що він відбувся за підтримки Заходу. «І як би ми не говорили, що ця позиція сформована пропагандою, але це факт, і з ним треба рахуватися. На територіях, які контролює ДНР, фактично немає людей, які позитивно оцінювали б Майдан. А на територіях, підконтрольних Україні, такі люди все-таки є», – зазначила соціолог І. Бекешкіна [8].

Хронологічний діапазон Революції варіюється й, очевидно, буде коригуватися (передусім, з огляду на верхню межу). Так, у найширшому контексті, продовжуючи запропонований дослідником В. Рубцовим 2008 року логічний ланцюг [17], можна простежити пролонгованість революції з увиразненням кількох етапів: перший етап – 1991 рік, II етап – 2004 рік та III етап – 2013-2014 роки. На думку науковця А. Ткачука, «революцією гідності» (так в авторському тексті. – А. К.) називається тримісячний період в історії України з 21 листопада 2013 року до 22 лютого 2014 року [20, с. 323].

На нашу думку, перебіг політичних і соціальних подій у хронологічному діапазоні листопада 2013 – вересня 2014 року дає підстави розглядати їх у єдиному ланцюгові «Євромайдан – Крим – Схід / Південний Схід», але водночас потребують увиразнення фази його розвитку з конкретним змістовим наповненням. Трагічні події, започатковані весною 2014 року на Сході України (про Концепт «Схід» див. детальніше [10]. – *А.К.*), потребують не лише практичного вирішення, але й осмислення причин, стану і характерних рис. Особливість ситуації полягає в тому, що Україна, не вийшовши зі стану двох посттравматичних ситуацій (Майдану та Криму), опинилася в гострій фазі нового конфлікту. Ми не встигли осмислити сутнісні та подієві характеристики листопада 2013 – лютого 2014 року із цим «неосмисленням» утяглися в новий етап (Крим – Схід/Південний Схід). Відтак пропонуємо для подальшого вивчення версії розгляду подій на Сході/Південному Сході – як:

а) продовження «Майдану», але в умовах ДНР та ЛНР; (або, ще ширше, як один ланцюг: Євромайдан – Крим – Схід/Південний Схід);

б) продовження/мімікрія Антимайдану (принаймні, подальшого дослідження потребує з'ясування причин його появи, соціального, вікового, професійного тощо складу; врешті, ким були «тітушки» й куди вони поділися та ін.);

в) незалежний від Майдану етап, але каталізований процесами на Майдані;

г) один ланцюг із подіями в Криму («російсько-українська війна», «гібридна війна», «локальна війна», «дифузна війна» тощо).

Однак зауважимо: якщо йдеться про Євромайдан, є сенс датування події від початку виступу в ніч із 21 на 22 листопада 2013 року [1, с. 14], (інший початок відліку – 26 листопада) під гаслом євроінтеграційних вимог до логічного завершення підписанням 27 червня 2014 року Угоди про асоціацію з Європейським Союзом або 16 вересня, коли відбулася одночасна спільна ратифікація ЄС і Україною. Нагадаємо, що 21 березня 2014 року в Брюсселі відбулася церемонія підписання політичної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Було підписано лише ті частини Угоди, які стосувалися політичної взаємодії, питань безпеки й боротьби з тероризмом. Економічну частину угоди, що передбачає створення повноцінної зони вільної торгівлі та стосуються таких питань, як доступ на ринки, торгівля енергоносіями, співпраця у сфері сільського господарства, транспорту, металургії, космосу, наукових досліджень, туризму, підприємницької діяльності, захист інтелектуальної власності, порядок розгляду спорів й умови оподаткування, Україна підписала 27 червня 2014 року.

У межах окресленого хронологічного поля 21 листопада 2013 – 16 вересня 2014 років пропонуємо виокремити кілька етапів.

І етап – 21 листопада – 29 листопада 2013 року – очікування громадянами України курсу на євроінтеграцію, мирні акції протесту проти рішення уряду відтермінувати підписання Угоди про асоціацію з ЄС на Вільнюському саміті. Особливості: лозунги за євроінтеграцію України, прапори України та ЄС, орієнтація на цінності, а не на лідера. З 26 листопада – активна участь студентства. Відсутність чіткої ієрархічної системи відносин (існувала вільна сцена для проговорення проблем, виступів).

Отже, основним приводом до виступу 21 листопада стало згорання владою курсу на підписання асоціації з ЄС. Перша акція відбулася 21 листопада

2013 року. На знак протесту на Майдан Незалежності вийшли 1500 людей – переважно журналісти, громадські активісти та опозиційні політики. Згодом до них приєдналися студенти вишів з усієї країни.

Саме ввечері 21 листопада у соціальних мережах хтось із учасників уперше використав слово «Євромайдан». Цей хештег майже одразу потрапив у тренди Twitter. До 22 листопада його використали понад 21 000 разів [5].

Головними вимогами мітингувальників стали відставка Кабміну, а також проведення позачергових виборів президента й уряду. Для реалізації цих цілей був оголошений загальнонаціональний страйк. Уже потім були події на Грушевського, протистояння 18-20 лютого, втеча Януковича з країни та відкрита агресія Росії. Але саме події, що відбулися наприкінці листопада – на початку грудня стали точкою невідвороту для повалення диктаторського режиму Януковича.

Отже, спершу в Києві протестували через зупинення євроінтеграції, але настрої змінилися після побиття демонстрантів у ніч на 30 листопада 2013 року.

II етап – 30 листопада – 11 грудня 2013 року. Рубіконом подій стало побиття демонстрантів 30 листопада (ця дата – рубіжний маркер). 11 грудня 2013 року – це початок подій на вул. Грушевського. Оформлення протестного руху як антикорупційного, спрямованого проти свавілля правоохоронних органів та соціальної нерівності, причиною яких є урядова політика. Штурм Адміністрації Президента (АП) на вул. Банковій – 30 листопада, повалення пам'ятників Леніну, захоплення адміністративних будівель. Позиція Церков – в основному на підтримку протестувальників.

Головні вимоги протестувальників – звільнення заарештованих учасників Майдану, припинення репресій, відставка уряду і президента, а також підписання Угоди з Євросоюзом. Учасники Євромайдану налаштовані були досить рішуче: 74% готові звідти піти лише у разі виконання всіх вимог Майдану. Ще 28,5% готові були задовольнитися виконанням кількох основних вимог.

Після 30-ого листопада можна говорити про розмежування поняття «Євромайдан» і «Майдан» через зміну акцентів у риторичі протестувальників, коли основна вимога щодо підписання асоціації з ЄС змінюється на вимогу – відставки уряду та через зміну форм протестів від ненасильницьких на насильницькі [11, с. 70]. Існування опозиції дає змогу чіткіше увиразнити характер процесу, характер самого Майдану. Станом на січень 2014 року на запитання про ставлення до Євромайдану відповіді респондентів розділились майже порівну – 49,0% опитаних висловили свою підтримку Євромайдану (повністю або більшою мірою), а 45,5% опитаних висловилися проти Євромайдану (повністю або більшою мірою). Необхідно також відзначити, що більшість респондентів (понад 60%) дали категоричні позитивні або негативні оцінки подіям Євромайдану («повністю підтримую» чи «повністю не підтримую»). Кількість респондентів з менш категоричними оцінками вказаних подій («скоріше підтримую, ніж підтримую» та «скоріше не підтримую, ніж підтримую») становить лише близько 30%. Таким чином, можна стверджувати, що Євромайдан розділив країну не просто на два табори, а на два переважно непримиренні табори [13].

III етап – 11 грудня 2013 – 16 січня 2014 року.

Основні маркери етапу: фаза активних дій на вул. Грушевського та розширення території Майдану (вул. Інститутська); спроба влади шляхом

законодавчих актів зняти напругу (показово, що навіть у січні 2014 року 41,3% опитаних виступало за мирне врегулювання конфлікту: піти на переговори з протестуючими і частково виконати їхні вимоги); 16 січня – прийняття Верховною Радою пакета законів, «які посилюють відповідальність за окремі правопорушення, посилюють захист суддів та представників правоохоронних органів», та низки інших законів увиразнення національно-патріотичної спрямованості. Закони 16 січня фактично могли бути застосовані до учасників Євромайдану як до злочинців й тягли за собою притягнення до кримінальної відповідальності. Країна, як зазначив у виступі 29 грудня 2014 року Президент П. Порошенко, «була миттєво перетворена в диктатуру, в тоталітарну державу 16 січня 2014 року» [2].

Результати опитування засвідчили, що прийняття Верховною Радою України законів 16 січня 2014 року в цілому було негативно сприйняте більшістю жителів України. Підтримку вказаним законам висловили лише 21,6% опитаних, тоді як не підтримали їх прийняття понад 50% опитаних, причому більша частина з них висловила категорично проти цих законів («повністю не підтримую») (табл. 1, рис. 1) [13]. Необхідно відзначити, що прийняття законів 16 січня 2014 року негативно оцінили не лише прихильники Євромайдану, але й значна частина його противників, особливо поміркованих (тих, хто, скоріше, не підтримує, ніж підтримує Євромайдан). Лише серед категоричних противників Євромайдану прийняття законів 16 січня 2014 року було оцінене переважно схвально.

Таблиця 1

Розподіл відповідей на запитання

«Як Ви ставитесь до прийняття Верховною Радою України 16 січня 2014 року пакета законів, які посилюють відповідальність за окремі правопорушення, посилюють захист суддів та представників правоохоронних органів, та низки інших законів?»,
% від кількості респондентів, які відповіли на запитання

<i>Варіанти відповіді</i>	<i>01.2014</i>
Повністю підтримую	8,8
Скоріше, підтримую, ніж не підтримую	12,8
Скоріше, не підтримую, ніж підтримую	10,5
Повністю не підтримую	41,1
Нічого не знаю (дуже мало знаю) про прийняття цих законів та про їх зміст	19,2
Важко відповісти	7,6

На цьому етапі можна говорити про те, що «революційний проект вийшов за межі самої революції; він не вміщувався у власні концепції революції» (за Ю. Габермасом) [27, р. 471].

IV етап – 16 січня/19 січня – 18-20 лютого 2014 року.

Рис. 1. Розподіл відповідей на запитання «Як Ви ставитесь до прийняття Верховною Радою України 16 січня 2014 р. пакета законів, які посилюють відповідальність за окремі правопорушення, посилюють захист суддів та представників правоохоронних органів, та низки інших законів?», % від кількості респондентів, які відповіли на запитання

Основні маркери етапу: 19 січня – віче на Майдані незалежності; збройне протистояння між силовиками та Євромайданівцями на вул. Грушевського; бойові дії; перші вбиті; «Небесна сотня». У лютому 2014 року відбулося фактично «друге народження незалежності України», «коли сотня найкращих українських хлопців і дівчат незалежно від того, якої вони були національності й громадянами якої країни вони були, віддали своє життя для того, щоб народилася нова країна та новий народ» [2].

За результатами дослідження «Оцінка жителями України соціально-політичної ситуації в країні станом на січень 2014 року», проведеного з 16 по 30 січня 2014 року (польовий етап – з 19 по 24 січня) Інститутом соціальних технологій «Соціополіс» на замовлення Агентства моделювання ситуацій [13], найбільша кількість опитаних жителів України вважала: ситуація, яка склалася у зв'язку з Євромайданом, має бути вирішена шляхом переговорів та компромісів. Такої думки дотримувалося 41,3% опитаних. Понад чверть респондентів вважали, що влада має виконати всі основні вимоги протестуючих. За силовий розгін Євромайдану виступало 15,8% респондентів (табл. 2, рис. 2). Необхідно відзначити, що прихильники компромісного вирішення ситуації, що склалася, були як серед тих, хто підтримував Євромайдан, так і серед тих, хто не підтримував його. Найбільше прихильників переговорів та компромісу зафіксовано серед тих, хто, скоріше, підтримує Євромайдан та скоріше не підтримує його. Серед категоричних прихильників Євромайдану переважала думка, що влада має повністю виконати вимоги протестуючих, а серед

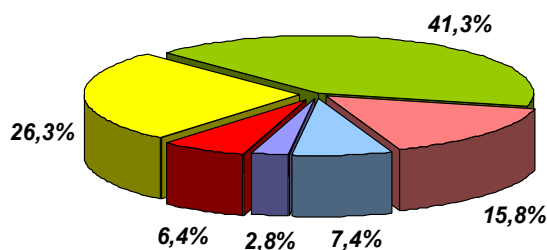
категоричних противників Євромайдану найбільша кількість респондентів виступала за силове розв'язання проблеми [13].

Таблиця 2

Розподіл відповідей на запитання:

*«Як, на Вашу думку, має відреагувати діюча влада на вимоги Євромайдану?»,
% від кількості респондентів, які відповіли на запитання*

<i>Варіанти відповіді</i>	<i>01.2014</i>
Виконати всі основні вимоги протестуючих	26,3
Піти на переговори з протестуючими і частково виконати їхні вимоги	41,3
Силовим шляхом розігнати Євромайдан і притягти його організаторів до відповідальності	15,8
Ігнорувати Євромайдан та його вимоги	7,4
Ваш варіант	2,8
Важко відповісти	6,4

- Виконати всі основні вимоги протестуючих
- Піти на переговори з протестуючими і частково виконати їхні вимоги
- Силовим шляхом розігнати Євромайдан і притягти його організаторів до відповідальності
- Ігнорувати Євромайдан та його вимоги
- Ваш варіант
- Важко відповісти

Рис. 2. Розподіл відповідей на запитання

*«Як, на Вашу думку, має відреагувати діюча влада на вимоги Євромайдану?»,
% від кількості респондентів, які відповіли на запитання*

Результати опитування засвідчили, що серед мешканців України станом на січень 2014 року існувала велика невизначеність щодо того, чим закінчиться Євромайдан. П'ять можливих сценаріїв закінчення Євромайдану, запропонованих респондентам у січні 2014 року, набрали майже однакову кількість голосів, однак жоден із них не був названий як найбільш імовірний значною кількістю опитаних (табл. 3). Незважаючи на те, що понад 40% респондентів уважали оптимальним вирішення ситуації з Євромайданом шляхом переговорів та компромісів між конфліктуючими сторонами, лише 18,5% опитаних уважали такий сценарій найбільш імовірним. 18,3% опитаних Євромайдану передбачали силовий сценарій розігнання Майдану [13].

Розподіл відповідей на запитання
«Чим, на Вашу думку, закінчиться Євромайдан?»,
% від кількості респондентів, які відповіли на запитання

<i>Варіанти відповіді</i>	<i>01.2014</i>
Протестуючі доб'ються від влади виконання своїх основних вимог	13,5
Вимоги протестуючих будуть виконані частково, після чого Євромайдан розійдеться	18,5
Євромайдан розійдеться внаслідок внутрішніх суперечностей і втрати інтересу суспільства до нього; вимоги протестуючих не будуть виконані владою	16,2
Євромайдан у «скороченому» вигляді збережеться на тривалий час, при цьому влада буде ігнорувати його	11,2
Євромайдан буде розігнаний силовим шляхом	18,3
Ваш варіант	5,9
Важко відповісти	16,4

Соціологи також запропонували узагальнену портретну характеристику Учасників Майдану. За їхнім свідченням, Євромайдан був «молодший», ніж країна в цілому, але досить зрілий. Середній вік учасника мітингів – 36 років. Найбільше серед протестувальників людей віком від 30 до 54 років – таких майже половина. 38% опитаних молодші за тридцять, і лише 13% – старші ніж 55. Крім того, Майдан освічений: на ньому явно переважали люди з вищою освітою (64%), із середньою та середньою спеціальною – 22%, незакінченою вищою – 13%. За родом занять серед учасників Майдану найбільшу групу – 40% – становили спеціалісти з вищою освітою, 12% – студенти, 9% – підприємці, 9% – пенсіонери, 8% – керівники, 7% – робітники.

Важливим ідентифікатором є мовленнєва складова. 3-поміж опитаних дещо більше від половини учасників Майдану вдома спілкуються українською мовою, 27% – російськомовні, 18% – спілкуються й українською, і російською, 1% – іншомовні.

Відтак узагальнений портрет середньостатистичного учасника Майдану мав такий вигляд: фахівець віком 36 років, із вищою освітою, україномовний у побуті. Головним мотивом, який спонукав людей вийти на Євромайдан, стало жорстоке побиття демонстрантів 30 листопада [18].

18-20 лютого 2014 року – болісні дні та ночі, які змінили нашу історію і міняють нас сьогодні. «Чиста жертва Небесної Сотні налякала злочинців. Невинно пролита кров стала остаточним аргументом, щоб режим, який підняв зброю проти беззбройних людей, перестав існувати», – зазначає єпископ Борис Гудзяк [4].

V етап – 21 лютого – червень 2014 року. Особливість етапу – анексія Криму.

22 лютого 2014 року В. Янукович визнаний Верховною Радою України таким, що у неконституційний спосіб самоусунувся від здійснення конституційних повноважень. Виконання обов'язків Президента України згідно зі статтею 112 Конституції України було покладено на Голову Верховної Ради України

О. Турчинова [16]. На посаді виконувача обов'язків Президента України він перебував з 23 лютого до 7 червня 2014 року. Фактично у цей період О. Турчиновим були об'єднані посади очільника Парламенту (Голова Верховної Ради), керівника Уряду (координатор роботи Кабінету Міністрів), президентська влада (в.о. Президента), військова влада (Верховний Головнокомандувач). Таким чином, його можна назвати особою, що де-юре сконцентрувала найбільші в новій історії України повноваження. Вони надалися О. Турчинову в надзвичайний період української історії, в обхід принципу розподілу державної влади і без жодного публічного обговорення.

16 березня 2014 року відбувся референдум про статус Криму, на якому за офіційними даними, наданими російськими ЗМІ, 96,77% жителів АРК і міста Севастополь проголосували за возз'єднання відповідних територій із Російською Федерацією. Референдум у Криму не визнала жодна цивілізована країна. 17 березня Голови парламентів України, Литви та Польщі зробили Спільну заяву, в якій висловили рішучу підтримку суверенітету, незалежності й територіальній цілісності України і визнали легітимність Уряду України [19].

Між тим, як свідчать результати загальнонаціонального дослідження громадської думки населення України, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» разом із Центром ім. Разумкова з 14 по 18 травня 2014 року (опитування проводилося в усіх регіонах України, за винятком Криму; всього було опитано 2011 респондентів за вибіркою, репрезентативною для дорослого населення України (старше від 18 років); теоретична похибка вибірки не перевищує 2.3%; дослідження здійснено за проектом «Громадський соціологічний консорціум» за фінансової підтримки Європейського Союзу), підтримка вступу України до ЄС поступово зростала й на травень 2014 року становила 53%, тоді як проти членства в ЄС виступало 35,5%, а 11,6% не визначилися. Водночас населення не підтримувало ідею членства України в Митному союзі з Росією, Білоруссю та Казахстаном (за – 24,5%, проти – 61%, не визначилися – 14%). Ставлення населення до ідеї вступу до Митного союзу кардинально змінилося протягом останніх років: якщо у 2009 р. 58% населення виступали за вступ до МС і 20% були проти, то в травні 2014 р лише 24% – за та 61% – проти членства в Митному союзі [6].

За альтернативної постановки питання підтримка євроінтеграційного напрямку також переважала підтримку приєднання до Митного союзу з кінця 2011 року. Протягом останнього року кількість прихильників ЄС зростає від 42% (травень 2013 р.) до 50,5% (травень 2014 р.), а підтримка інтеграції в Митний союз натомість зменшилася від 31% до 21%, відповідно. У той же час дещо збільшилася частка тих, хто вважав, що Україні не варто приєднуватися ані до ЄС, ані до Митного союзу (від 13,5% до 17%), і ще 11% у травні 2014 року зі своєю позицією не змогли визначитися [6].

Існували суттєві регіональні відмінності у підтримці членства України в різних міжнародних організаціях. Так, підтримка приєднання до ЄС об'єднувала жителів Західного і Центрального регіонів (88% та 66% відповідно), а от населення Півдня, Сходу й Донбасу в своїй більшості виступало проти вступу до ЄС. Якщо на Заході, порівняно з іншими регіонами, найбільша частка тих, хто за членство в ЄС (88%), то на Донбасі – найбільша частка противників цієї ідеї (75%). За віковим розподілом найбільша частка прихильників вступу до ЄС –

серед молоді 18–29 років (58,3% – за, 29% – проти) й у віковій групі 30–39 років – 57,5% та 33%, відповідно. Утім, і в інших вікових групах прихильники приєднання до ЄС також переважали.

Проти вступу до Митного союзу виступала абсолютна більшість жителів Західного і Центрального регіонів та відносна більшість на Півдні й Сході. Донбас був єдиним регіоном, де більшість населення підтримувала членство України в Митному союзі (73% – за, 14% – проти, 13% – не визначилися). Щодо вікового розподілу, то в усіх вікових групах абсолютна більшість виступала проти приєднання до Митного союзу.

VI етап – червень-вересень 2014 року. Основний зміст цього етапу полягає в двох ключових подіях міжнародного і внутрішньополітичного характеру. По-перше, йдеться про підписання 27 червня Президентом України П. Порошенком Угоди про асоціацію з ЄС, а, по-друге, розгортання силами АТО успішного наступу на Сході України аж до кінця серпня, коли у зв'язку з уведенням на територію України російських окупантів активна наступальна фаза АТО припинилася й Україна пішла на переговори у Мінську та підписання документів про тимчасове припинення вогню.

Фактично саме на цьому етапі Київ остаточно підтвердив вірність євроінтеграційному курсу, незважаючи на деякі обмеження, пов'язані з відтермінуванням приблизно на рік уведення у дію окремих положень Угоди про асоціацію. VI етап став логічним завершенням змістового ланцюга «Майдан – Євромайдан – Революція Гідності» в сенсі реалізації однієї з вузлових причин і спонукального мотиву окреслених подій – підписання й ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Водночас, у зв'язку з накладанням на відзначений подієвий ряд принципово іншого і надзвичайно небезпечного чинника – агресії Російської Федерації проти України як загрози українському суверенітету й територіальній цілісності держави – тріада послідовних подій Майдан / Євромайдан / Революція Гідності вже з рубежу лютого – березня 2014 року дістала яскраво виражене забарвлення протидії зовнішньополітичній експансії. При цьому російський чинник для проукраїнських суспільних сил дуже швидко перетворився у загрозу реалізації євроінтеграційних устремлінь України.

Колишній депутат Європейського парламенту від Польщі П. Коваль у статті для project-syndicate (вересень 2014 року), аналізуючи ймовірні варіанти розвитку подій в Україні, підкреслив, що в червні «був останній момент, коли конфлікт можна було врегулювати виключно дипломатичними засобами», а у військовому сенсі для перемоги «ключовим був липень, коли урядові та добровольчі сили мали шанс стабілізувати ситуацію на сході країни». Попри євроінтеграційні устремління, на жаль, як зауважує П. Коваль, «парадокс полягає в тому, що саме Захід не зміг відносно невеликими засобами гарантувати реалізацію такого сценарію» [9].

Отже, на завершальному етапі Революція Гідності дістала додатковий імпульс у сенсі життєво важливої необхідності ефективної протидії російській експансії як з точки зору захисту курсу України на європейську інтеграцію, так і самих засад функціонування незалежної й суверенної Української держави.

Подальший аналіз подій на перспективу потребує врахування парадоксів революцій, запропонований соціологом П. Штомпкою в «Соціології соціальних

змін». До них він відносить складну комбінацію різноманітних чинників виникнення революцій; парадокс революційної мобілізації народних мас; питання впливу спадщини попередніх революцій на наступні. Загадкою він називає й те, чому революції за наслідками так сильно відрізняються від задумів революціонерів, коли демонструють саморуйнівну природу й замість героїчних міфів і надій приносять несправедливість та розчарування. Нарешті, останньою є проблема непередбачуваності революцій, але, на думку П. Штомпки, непередбачуваною є будь-яка революція [22].

Очевидно, у випадку України схоже підставою можна також уважати твердження німецького філософа й соціолога Ю. Габермаса: «революційний проект виходить за межі самої революції; він не вміщується у власні концепції революції» [27, р. 471].

Аналізуючи 2008 року «кольорові революції», вітчизняний дослідник В. Пасініченко, зауважив подібність «кольорових революцій» до класичних: «вони так само закінчуються і навіть повинні закінчитись розчаруванням...» [14]. Як розвиток аналізу попередніх революцій в Україні, події 2013-2014 років, очевидно, можна розглядати в контексті габермасівського розуміння давньої традиції революцій як поєднання історії революційної боротьби й історії розчарування.

Траєкторія розвитку цих подій дає підстави для виокремлення кількох складових революційного процесу. Якщо Євромайдан із підписанням Угоди про асоціацію досяг свого логічного завершення з точки зору документування процесу, то інші каталізовані революційні процеси не досягли свого вирішення. Відтак не можна нехтувати можливої актуалізації Майдану як явища, «резервної влади революції» (Х. Арндт) [25, р. 269]. Експерти передбачають можливість чергового Майдану як продовження Революції Гідності. Як зауважила І. Бекешкіна, більшість опитаних експертів вважають, що Майдан-3 дійсно можливий, оскільки серед вимог, котрі висував Майдан, залишилися нереалізованими такі: покарання винних у репресіях і боротьба з корупцією [8]. Дискутуються здебільшого формати сплеску громадської активності. Передумовами для нього можуть стати ті розколи, котрі не були, на жаль, подолані київським Майданом.

Суспільно-політичні зрушення в Україні наприкінці 2013 – на початку 2014 років стали прикладом небаченого досі стану громадсько-політичної мобілізації, який зумовлений не тільки значенням для громадян проблеми геополітичного вибору правлячої еліти України (непідписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС), а насамперед «якістю» політичного режиму, в тому числі мірою можливості реалізації громадянами своїх прав та свобод, ставленням правлячої еліти і силових структур (ігнорування, страх, ізоляція, застосування сили) до тих чи тих форм громадянського спротиву [23, с. 146].

Євромайдан започаткував Революцію Гідності. В цілому події 2013 – 2014 років стали маркером і потужним імпульсом процесів у новітній історії України, а також лакмусом європейської спільноти в цілому. Зокрема, а) у внутрішньополітичному відношенні – Революція внесла істотні корективи в процеси самоідентифікації (переформатування ідентичностей) та творення політичної нації; б) у зовнішньополітичному вимірі – в уявленні про місце України в світі як суб'єкта міжнародних відносин.

Список використаних джерел

1. Бурлакова В. Хроніки Гідності / В. Бурлакова // Український тиждень. – 2014. – №23(343). – 6-12 червня. – С. 14.
2. Виступ Президента Петра Порошенка на прес-конференції 29 грудня 2014 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/31999.html>
3. Грабовський С. Донбас прагне «сильної руки, цензури і сумує за СРСР / С. Грабовський // Український тиждень. – 2013. – 16 червня.
4. Гудзяк Б. 20 лютого ввійде в нашу історію як день неприхованої жорстокості та світлої жертви. Зло оголилося / Єпископ Б. Гудзяк // Портал iPress.ua: статті: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/articles/20_lyutogo_uviyde_v_nashu_istoriyu_yak_den_nepryhovanoi_zhorstokosti_i_svitlo_o_i_zhertvy_zlo_ogolylosya_110966.html
5. Євромайдан. Народження // Українська правда. – 2014. – 21 листопада: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/cdn/cdl/21nov/>
6. Зовнішньополітичні орієнтації населення України: регіональний, віковий, електоральний розподіл та динаміка: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dif.org.ua/ua/polls/2014_polls/mlvbkrfgbkprhkrtpk.htm
7. Золкіна М. Європейська інтеграція як потенціал для консолідації українського суспільства / М. Золкіна // Громадська думка: Інформаційно-аналітичне видання. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», 2014. – №02 (22). – 14 с.
8. Касіч Г. Під знаком Майдану / Г. Касіч: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/mass_media/pid-znakom-maidanu.htm
9. Коваль П. Чотири сценарії для України / П. Коваль // Портал iPress.ua: статті: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/articles/chotyry_stsenarii_dlya_ukrainy_87037.html
10. Кравченко О. «Схід» як культурно-політичний концепт в українській регіоналістиці / О. Кравченко // Традиційна культура в умовах глобалізації: регіональні особливості та розвиток туризму: [мат. наук.-практ. конф., 24-25 травня 2013 року]. – Харків, 2013. – С. 80-86.
11. Кривітченко О. О. Євромайдан – майдан як біополітичні спільності нового типу, що самоорганізуються / О.О. Кривітченко // Грані. – Дн-к, 2014. – №6 (110). – Червень. – С. 69-74.
12. Куц Г.М. Перипетії формування політичного режиму в пострадянській Україні: досвід майданів / Г.М. Куц // Сучасне суспільство: політичні науки: [зб. наук. праць]. – Харків: Харківський нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди, 2014. – Вип. 1(5). – С. 82-94.
13. Оцінка жителями України соціально-політичної ситуації в країні: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sociopolis.ua/uk/doslidzhenya/174-socio-political-january-2014/>
14. Пасісніченко В. Чому тьмяніють «кольорові революції»? Парадокси теоретичного аналізу / В. Пасісніченко // Наукові записки Острозької академії. Серія: Політичні науки, 2008. – Вип. 3. – С. 25-36.
15. Покальчук О. 2004 рік був для України як перший поцілунок, а 2013 – як перший секс / О. Покальчук // Портал iPress.ua: статті: [Електронний ресурс]. –

- Режим доступу: http://ipress.ua/articles/oleg_pokalchuk_2004_rik_buv_dlya_ukrainy_yak_pershyy_potsilunok_a_2013_yak_pershyy_seks_35460.html
16. Про покладення на Голову Верховної Ради України виконання обов'язків Президента України згідно із статтею 112 Конституції України: Постанова Верховної Ради України № 764-VII від 23 лютого 2014 р. // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 11. – ст.163.
 17. Рубцов В. Всеукраїнський Майдан як віха у становленні українського суспільства / В. Рубцов // Наукові записки Острозької академії. Серія: Політичні науки, 2008. – Вип. 3. – С. 37-43.
 18. Соціологи опублікували портрет Євромайдану: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2013/12/131210_euromaydan_sociology_or.shtml
 19. Спільна заява Голів парламентів України, Литви та Польщі від 17 березня 2014 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: / <http://iportal.rada.gov.ua/fsview/89731.html>
 20. Ткачук А. «Революція гідності»: політологічний аналіз / А. Ткачук // Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії: [зб. наук. праць]. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – Вип. 5. – С. 323-327.
 21. Федорова А.Л. Лисенко О.М. Право на мирні зібрання та обмеження його реалізації в Україні / А.Л. Федорова, О.М. Лисенко // Українська революція гідності, агресія РФ і міжнародне право. – К., 2014. – С. 17-31.
 22. Штомпка П. Социология социальных изменений: [пер. с англ.; под ред. В.А. Ядова] / П. Штомпка. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 416 с.
 23. Ямельницький О.Я. Політична мобілізація населення України: умови та чинники (на прикладі суспільно-політичних подій 2013-2014 рр.) / О.Я. Ямельницький // Панорама політичних студій. Наук. вісн. РДГУ. – Рівне: РДГУ, 2014. – С. 145-153.
 24. Ackerman Bruce. We the People. 1. Foundations. – Cambridge (Ma); London (England): The Belknap Press of the Harvard University Press, 1995. – P. 203.
 25. Arendt H. On Revolution. – London: Penguin books, 1990. – 184 p.
 26. Castoriadis C. The Imaginary Institution of Society. – Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1998. – p.71-75.
 27. Habermas J. Between Facts and Norms. Contribution to a Discourse Theory of Law and Democracy. – Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1998. – 216 p.

А. Н. Киридон

ЕВРОМАЙДАН / РЕВОЛЮЦІЯ ДОСТОИНСТВА: ПРИЧИНЫ, ХАРАКТЕР, ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ

Евромайдан / Революция Достоинства стал самым масштабным событием в новейшей истории Украины, засвидетельствовав также новые сдвиги в коллективном сознании общества. Большинство экспертов маркируют выход людей на улицы в ноябре 2013 года, после отказа правительства подписать Соглашение об ассоциации с Европейским Союзом, как цивилизационный выбор. Продолжение общественных протестов и самоорганизация общества в противовес давлению со стороны государства и мобилизация граждан для защиты Украины от военной агрессии на Востоке страны указывают на чрезвычайную важность этого выбора и подчёркивают характер национального и государственного строительства в Украине. Мощные вызовы, обусловленные не только

внутриполитическими, но и внешнеполитическими факторами (в частности – внешней агрессией), изменили украинское общество. Траектория развития этих событий дает основания для вычленения нескольких составляющих революционного процесса. Если Евромайдан с подписанием Соглашения об ассоциации достиг своего логического завершения с точки зрения документирования процесса, то иные катализируемые революцией процессы не достигли своего решения.

Ключевые слова: Евромайдан, Революция Достоинства, этапы, причины, характер.

A. M. Kyrydon

EUROMAIDAN / REVOLUTION OF DIGNITY: THE CAUSES, NATURE, BASIC STAGES

Euromaidan became the major event in the modern history of Ukraine testifying also new shifts in the collective mentality of society. Powerful challenges caused not only by domestic political considerations, but also foreign (especially by external aggression), changed the Ukrainian society. The trajectory of these events gives reason for distinguishing several components of the revolutionary process. Euromaidan is one of the phases of the Revolution of Dignity. The course of political and social events in chronological range in November 2013 – September 2014 allows regarding them in the same chain «Euromaidan – Crimea – East / South East».

Among the causes of Maidan the traditional and systematic disregard of the needs and problems of both individual citizens and civil society in general, disrespect for them from the authorities, a deepening of the economic, political and social crisis are mentioned. The refusal of current President V. Yanukovych to sign «The Ukraine–European Union Association Agreement» and postponing it encouraged people to go to the city square. However, there is a differentiated assessment of Maidan 2013-2014 in the regional dimension.

If Euromaidan by signing the Association reached its logical completion from the standpoint of documentation process, then the other processes catalyzed by revolutionary did not achieve their aim.

Euromaidan launched the Revolution of Dignity. Socio-political shifts in Ukraine at the end of 2013-2014's became an example of unprecedented status of socio-political mobilization. On the whole, events of 2013-2014 became a marker and a powerful impetus to the process in the modern history of Ukraine, as well as litmus of the European community. In particular, a) in the internal terms, Revolution has made significant adjustments to the processes of identity (identities reformatting) and the creation of a political nation; b) in the foreign policy dimension, it changed an idea of the place of Ukraine in the world as a subject of international relations.

Keywords: Euromaidan, Revolution of Dignity, stages, causes, character, European integration, the Association Agreement.

Надійшла до редакції 20 лютого 2015 року

* * *